
Атанас Дерменджиев/Atanas Dermendjiev

**РЕГИОНАЛНИ РАЗЛИЧИЯ В РЕПУБЛИКА
БАШКОРТОСТАН. ИКОНОМОГЕОГРАФСКИ
АНАЛИЗ**

*Regional Differences in Republic Bashkortostan.
Economic and Geographical Survey*

Economic and geographical analysis of the territory of Bashkortostan is presented in the article. There are 7 socio-economic regions defined with different level and characteristics of their specialization along with the main priorities and stimuli of further development.

Анализът на социално-икономическата картина в Република Башкортостан, автономно ситуирана в икономическото тяло на една световна сила, е претенциозна дейност. Това предполага обективен разрез в условията на федеративно съществуване. И адекватен на протичащите динамични процеси поглед върху състоянието на федеративния сегмент, който няма да измести центъра на тежестта в сепаративна посока.

Всъщност, това едва ли е възможно, предвид очевидното обяснение (поне официално) на башкортостантската общност в любов към метрополията. И последвалите фанфарни чествания по случай 450-годишния щастлив брак.

Всяка една заселена територия, претендираща да екстраполира идентичността си, влиза в дискомфорт, противоречие, конфликт и откровен сблъсък с интернационалния, т.е. с глобализационния подход при анализа. Но нима идеята за единната национална държава не е факт? И защо анализът да не се конструира през призмата на федерализма? В Башкортостан например броят на джамиите е поне равен на броя на църквите. Минорните октави на мюсюлманските пророци съжителстват с духовните вибрации на православието. Това е вътрешният сблъсък – като теория, но не и като практика. Защото интровертната същност на башкирския народ кара хората да почитат боговете си, уважавайки се и уважавайки другите.

Отликите, онези битийно-деятелни компоненти на социалния субстрат, са спецификата, зримият географски резултат на протичащите върху хетерогенна демографска среда, процеси.

Императивният характер на столичния поглед е също толкова ненаучно обоснован, както периферния псевдопатриотичен напън на низгверната уж провинция.

Истината е обективно отражение както на имперското възжеление, така и на васалното “помпане на мускули” с цел доказване и себедоказване на сила.

В този смисъл погледът отстрани като че ли е най-приемлив с оглед достигане до научната истина. А ненаучна такава вероятно няма и няма как да има. Непредубеденото вглеждане навън гарантира санитарна обективност. Така потребна ни в този застрашително истеризиращ се свят.

* * *

За местното население башкири се споменава още през IX в. В “Пътните бележки на Ибн-Фадлан” те са описани като войнстващ народ, вярващ в 12 богове. След падането на Казанския хаганат Башкирия се присъединява към Руското княжество. В центъра на башкирската земя през 1574 г. възниква крепостта Уфа и цяла система от крепости и градове. През XVIII в. в Башкортостан започва заселване на руси, чуваша, угро-фини и татари. Постепенно се променя стопанският облик на територията. Усилено се разработват рудниците. Башкортостан се превръща в една от житниците на Русия. Той става съставна част на Русия през 1919 г., когато е утвърдена като първата автономна съветска република. През 1990 г. получава статут на демократична правова държава в състава на Руската федерация. От 1992 г. официално се нарича Република Башкортостан. В състава ѝ влизат 42 района, 12 административно-териториални единици, 8 града с републиканско значение: Уфа, Стерлитамак, Салават, Нефтекамск, Октябърски, Сибай, Агидел, Кумертау.

Върху площ от 143,6 хил. кв. км. живеят 4,1 млн. души. Територията е населена от 113 нации и народности. Най-многобройни са русите (40 %), татарите (28 %) и башкирите (22 %). Относително голям е дялът на чувашите, марийците и украинците.

* * *

Определяща роля за стопанското развитие на Башкортостан имат нефто- и въгледобивът, и енергетиката. Това прави републиката една от десетте най-развити в Руската федерация. Тези стопански дейности наред с химическата промишленост формират около 2/3 от общата промишлена продукция. Компанията “Башнефт” е една от най-големите нефтени компании на Русия. Башкортостан заема първо място във федерацията по преработване на въгледобивенород. Снабдява с ресурси уралските заводи за цветни метали и многобройните химически предприятия на Русия.

Стопанската специализация на републиката определя производствения ѝ профил: 1/3 от нефтодобивните съоръжения на Русия, 2/3 от калцинираната сода, половината от химическите вещества за растителна защита и т.н.

Отчитайки природните и икономическите условия, стопанските взаимоотношения, производствената специализация и разделението на труда, в Башкортостан обективно функционират седем икономически района: Централен, Южен, Западен, Северозападен, Североизточен, Уралски и Северен. В социално-икономическото им развитие се открояват следните тенденции:

- промишлена специализация предимно в добива на суровини, полупродукти и ниско ниво на дейностите, произвеждащи предмети за потребление;
- монопол на големите градообразуващи предприятия в икономиката на районите – Акционерна нефтена компания “Башнефт”, Белорецки металургичен комбинат, Нефтекамски автозавод, Амзински лесокомбинат, Башкирски меднообогатителен комбинат, “Салаватнефтеоргсинтез” и пр.;
- диспропорция между отраслите на производствената сфера и социалната инфраструктура.

Икономическите райони в Башкортостан се отличават по ниво на стопански растеж. Най-развит е Централният район, следван от Южния и Западния. През 2007 г. в първия е произведена 42,6 % от общата промишлена продукция на републиката, а в другите два съответно 26 % и 14,7 %. Тези райони се специализират в машиностроене и металообработване, в топливно-енергийна, химическа и нефтохимическа промишленост. За разлика от тях по-слаборазвитите райони имат ограничена отраслова структура – черна и цветна металургия, дървообработване (Уралски район), дървообработване и хранителна промишленост (Северен и Североизточен район).

За икономическите райони на Башкортостан е характерна съществена диференциация на селскостопанското производство. Така например на Централния район се падат 18,9 % от републиканската продукция, на Южния – 23,7 %, на Западния – 28,8 %, докато делът на останалите райони е в рамките на 5–10 %.

Централен район. Негов център е столицата на Башкортостан гр. Уфа (1,03 млн. души). Включва още градовете Благовещенск и Бирск и административните райони: Архангелски, Бирски, Благовещенски, Иглински, Кармаскалински, Кушнаренковски, Мишкински, Уфимски и Чишмински. На Централния район принадлежи 39,7 % от промишления потенциал на Башкортостан, в т.ч. 48,9 % от топливната промишленост, 39,3 % от химическата и нефтохимическата, 45,6 % от машиностроенето и металообработването, 68 % от дърводобивната и дървообработващата, 49,4 % от хранителната, 79,4 % от полиграфическата промишленост.

В района се произвежда 18,9 % от селскостопанската продукция. Тук функционират много от преработващите предприятия. Високо е нивото на социално-икономическо развитие. Стандартът на живот е с 16 % по-висок от средния за Башкортостан. Нивото на инфраструктурна осигуреност на един жител е $\frac{1}{4}$ по-високо от средното за републиката.

Развитието на промишлеността е свързано с реконструкцията и преоборудването на действащите предприятия, с усъвършенстването на вътрешноот-

расловите и междуотрасловите връзки, със задълбочаване на процеса на коопериране и комбиниране на производството. Задълбочаването на селскостопанската специализация предполага увеличаване на относителния дял на зърнените култури.

Южен район. Център е гр. Стерлитамак (266 хил. души). Тук се включват още градовете Мелеуз, Ишимбай, Салават, Кумертау и административните райони Аургазински, Гафурийски, Зианчурински, Ишимбайски, Кугарчински, Куюргазински, Мелеузовски, Стерлигашевски, Стерлитамакски и Фьодоровски. Притежава 31,6 % от промишления потенциал на Башкортостан, 80 % от който принадлежи на нефтопреработващата, нефтохимическата и химическата промишленост. На района се падат 54,6 % от продукцията на химическата промишленост, 36,5 % от топливната, 18,7 % от машиностроителната, 92,9 % от стъкларската и порцелано-фаянсовата, 24,9 % от хранителната, 30,5 % от леката промишленост.

В Южния район се произвеждат 23,7 % от селскостопанската продукция на републиката.

Едностранната специализация в областта на химическата и топливната промишленост предизвиква екологични проблеми, чието разрешаване е в начален етап. Специализацията в областта на селското стопанство решава голяма част от социалните проблеми на населението. Това води до формиране стопанско-социални консорциуми, където образователната политика е насочена към практическото приложение на крайния продукт.

Северозападен район. Стопанският му център е гр. Нефтекамск (130 хил. души). Включват се градовете Агидел и Януал, както и районите Бураевски, Калтасински, Краснокамски и Янаулски. На Северозапада се пада 11,1 % от промишления потенциал на Башкортостан, в т.ч. 84,3 % от енергетиката, 28,2 % от леката промишленост, 9,2 % от машиностроенето и металообработването, 8,5 % от топливната промишленост, 5,3 % от дървообработващата промишленост. По произведена промишлена продукция заема четвърто място. На района се пада 6,7 % от селскостопанския продукт.

Промисленият комплекс се формира в последните 35-40 години. Неговото развитие е свързано с реконструкцията на предприятията в областта на машиностроенето, хранителната и леката промишленост. Значителен дял в това отношение има Нефтекамск – стопанския център на района.

Усъвършенстването на селскостопанската специализация на Северозападния район предполага развитие на месо-млечното животновъдство, овощарството и производството на картофи.

Западен район. Главен град е Октябърски (108 хил. души). Други градове в района са Туймази, Белебей, Давлеканово и Дюртюли. Включва административните райони Алишевски, Бижбулякски, Благоварски, Буздякски, Довлекановски, Дюртюлински, Ермекеевски, Илишевски, Миякински, Туймазински, Чекмагушев-

ски, Шарянки. Заема трето място по степен на развитие. Притежава 11,4 5 от промишления потенциал на Башкортостан., в т.ч. 25,3 5 от машиностроенето и металообработването, 11,8 % от леката и 17,9 % от хранителната промишленост. В района се произвеждат 28,8 % от селскостопанската продукция на републиката. Специализацията е в областта на зърнопроизводството, производството на захарно цвекло и в млечното животновъдство.

Промишленото производство е разпределено относително равномерно. Най-значимите центрове на стопанството са Октябърски, Туймази и Белебей.

Североизточен район. Негов център е с. Дуван (3,7 хил. души). В обхвата му са районите Белокатайски, Дувански, Кигински, Мечетлински и Салаватски. Районът дава само 0,2 % от общата промишлена продукция, в т.ч. 1 5 от дърводобивната и дървообработващата и 1,8 % от хранителната промишленост. Тук се произвежда само 6,9 % от селскостопанската продукция на Башкортостан.

Нивото на концентрация на промишленото производство е около 20 пъти по-ниско от средното за републиката. Районът има земеделски облик. Отличава се с неблагоприятни климатични условия.

Бъдещото стопанско развитие на Североизтока е свързано със засилване на специализацията на селското стопанство в месо-млечното направление.

Уралски район. Главен град е Белорецк (69,2 хил. души). Други градове са Учали, Сибай и Баймак. Включват се и районите Абзелиловски, Баймакски, Белорецки, Бурзянски, Зилаирски, Учалински, Хайбулински. Уралският район е един от най-слаборазвитите. На него се падат 5,9 % от промишления потенциал на Башкортостан. Тук е съсредоточено почти цялото производство на черни и цветни метали (съответно 96,9 и 90,5 %), 11,2 % от промишлеността за строителни материали и 6,6 % от дърводобивната и дървообработващата промишленост.

В Уралския район се произвеждат 10,5 % от селскостопанските продукти на републиката.

Степента на концентрация на производствени мощности на 1000 кв. км е 5 пъти по-ниска от средната за Башкортостан.

Едностранчивата отраслова структура на промишлеността е проблем, чието разрешаване е свързано с развитие на отрасли, потребители на женска работна ръка.

Основно направление в по-нататъшното стопанско развитие на района е цветната металургия (производството на мед и цинк). Функциониращите предприятия на черната металургия са с остаряла техника и производителността на труда е на ниско равнище.

Северен район. Негов център е с. Караидел (5,2 хил. души). Включва административните райони Аскински, Балтачевски, Караиделски, Нуримановски, Татишлински. В района е съсредоточен само 0,1 % от промишления потенциал на Башкортостан. Районът дава само 3,3 % от горската и 0,5 % от хранителната промишленост. По-съществено значение има нефтодобивната промишленост. Слабата производителност и ниските темпове на развитие на Севера са в осно-

вата на ниските стойности на социално-икономическите показатели. Основните фондове на един жител са 2,6 пъти по-малко от средните за републиката.

Перспективата е в развитието на месо-млечното животновъдство.

* * *

Реализирането на концепцията за социално-икономическото развитие на районите в Република Башкортостан е свързано с:

1. Регулиране на отношенията на собственост.
2. Структурна стопанска промяна.
3. Пазарни форми на организация на производството.
4. Регионална политика на държавата, стабилизиране на темповете на производството, стимулиране на депресивните райони.

Формирането на механизми за стимулирането на развитието на републиката налага пазарното ориентиране на стопанството. Този процес е свързан с реализация на редица иновационни дейности:

– структурни промени в районите, ориентирани към ефективна стопанска специализация и повишаване дела на крайната продукция в общия обем на производството;

– скъсяване на разликата в нивото на развитие на икономическите райони чрез икономическо, социално и инфраструктурно стимулиране на по-слабо изостаналите;

– разработване на регионални приоритети и целеви програми за ефективно използване на наличните ресурси;

– стимулиране на частната инициатива чрез редица облекчителни и преференциални дейности;

– осигуряване на благоприятни екологични условия за труд и живот и др.

Законодателните и нормативни дейности в социално-икономическо отношение включват: усъвършенстването на конституционалните механизми за осъществяване на адекватно републиканско управление по отношение на регионалното развитие; промени в Закона за местното самоуправление в посока към либерализация на правата на производителите и потребителите; приемане на Закон за свободните икономически зони в Република Башкортостан.

* * *

Относителната политическа автономия на Башкортостан в рамките на Руската федерация прави доминантни радиалните икономически отношения по оста Москва – Уфа. Това не дава възможност за пълното разгръщане на стопанската инициатива от гледна точка на максималното удовлетворяване на местния интерес. Ярکو доказателство за последното е натискът от страна на метрополията за локализиране на ядрена централа в Северния район на републиката. Като прибавим към това и съперническите взаимоотношения със съседен Татарстан, ситуацията още повече се усложнява.

Маркирането на икономическите районни граници, осъществени по съветски модел и използването на количествена информация на ниво административно-териториални единици предопределя до голяма степен условията на икономическото райониране. Въпреки това прави възможно обрисването на стопанската картина на автономната република. Която в условията на социално-икономически плурализъм, реализиран чрез предлаганите мерки и дейности, ще бъде още по съдържателна и многоцветна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Административно-териториальное устройство Республики Башкортостан. ГУП РБ. Изд. "Белая река", Уфа, 2007.
2. Проблемы региональной экономики (на примере Республики Башкортостан). Под ред. Исянбаева, М. Н., Уфа, РИЦ БашГУ, 2006.
3. Русия: Федерални окръзи и региони. С., Фондация "Устойчиво развитие за България", 2008.
4. Экономика Башкортостана. Под ред. Х. А. Барлыбаева. Уфа, 2007.
5. Экономическая энциклопедия регионов России. Республика Башкортостан. Гл. ред. Ф. И. Шахмелов. М., Изд. "Экономика", 2004.